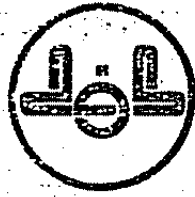

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DİYANET DERGİSİ

(1-4)

DİNİ, İLMİ, EDEBİ ÜÇ AYLIK DERGİ

OCAK - ŞUBAT - MART **1984** CİLT : XX - SAYI : 1

KUR'ÂN VE İNANMIŞ İNSANIN BAZI ÖZELLİKLERİ

DD
1984
C:20
S:7

Doç. Dr. Mehmet S. AYDIN
A.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

MÜ'MİN, TOPYEKÜN HAYATA BİLGİ, SAN'AT, İNANÇ VE AHLÂK SEVİYESİNDE ANLAM VEREBİLEN KİŞİDİR, ONUN HAYATINDA DİN İLE BİLİM, BİLİM İLE AHLÂK VE AHLÂK İLE SAN'AT ASLA BİRBİRNDEN KOPMAZ VE KARŞI KARŞIYA GELMEZ. İŞTE ONUN HAYATININ CANLI BİR BÜTÜNLÜK OLUŞTURMASININ SEBEBİ BUDUR...

BİLİM VE SAN'ATLA BESLENMEYEN BİR İNANÇ DÜNYASINA SAHİP İNSANLAR, BAZEN HAYATI BİR TAKIM KURALLARIN LAFZINA SIKI SIKIYA BAĞLANMAKTAN İBARET SAYMAK GİBİ DAR VE KATI BİR TUTUM İÇİNE DÜŞEBİLİRLER...

Kur'an-ı Kerim, merkezinde insan konusunun yer aldığı Kutsal bir Kitaptır. İnsanın yaratılışını, ifade ettiği anlam ve değeri, onun kendi imkân ve kabiliyetlerini anlayışını ve anlayamayışını, irade gücünü ve iradesizliğini, inançlılığını ve inançsızlığını, yücelişini ve düşüşünü en veciz bir şekilde Kur'an'da okumaktayız. Bu Yüce Kitap kendisini, bütün insanlığa gönderilmiş olan bir "hidâyet kaynağı" (huden linnâs) olarak takdim eder. Onun gâyesi, insana insani tanıtmak, insanın inşih-çıkışı tarihî macerasından yüzlerce örnek vererek onu hilkat nizâmı içinde lâyük olduğu yere çıkarmak ve

orada tutmaktır. İnsan Kur'an'a göre, yaratılmışların en değerlisidir, çünkü o, Yaratıcısının kudret elinden, "ahsen-i takvim", yani madde ve mânâ yönünden en güzel yapıya sahip olarak çıkmıştır. O, Yüce Allah'ın "gözde varlığı"dır. İsrâ Suresinin 70. âyetinde şöyle buyrulur:

"And olsun ki, biz insanoğullarını şerefli kıldık; onların karada ve denizde gezmelerini sağladık; temiz şeylerle rızıklandırdık; yarattıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık."

İnsanın niçin değerli ve "nev-i şahsına münhasır" bir varlık olduğu hakikati ile ilgili sorunun cevabını en iyi Kur'an-ı Kerim'in Hz. Âdem'in

yaratılışını konu edinen âyetlerinde bulmaktayız. Bu âyetlerin oluşturduğu "Âdem kıssası"ndan öğreniyoruz ki, Yüce Allah "Âdeme bütün isimleri öğretti" (Bakara, 30); meleklerin dahi bilmediklerini O'na bildirdi. Aynı konuya ilk nâzil olan âyetler de de temas buyurulmaktadır: "Oku, kalemle öğreten insana bilmediğini bildiren Rabbin; en büyük kerem sahibidir." (Alak, 3-5)

Demek oluyor ki, insanın "kendine özgü" bir varlık olması, onun düşünün ve bilen bir varlık olmasından ileri gelmektedir. İnsan ancak bu özelliği sayesinde kendi öz varlığını, kendisiyle tabii ve sosyal çevresi arasında kurulmuş olan münasebetin mahiyetini ve nihayet kendisiyle Yaratıcısı arasındaki kutsal bağı kavrayabilmektedir. Böyle bir kavrayışın derinliği ölçüsünde de kıymet ve şerefi artmaktadır.

İnsan, düşünme ve anlama gücüne sahip olmanın yanı sıra, irâde hürriyetine, karar verme ve yapma hürriyetine sahip olduğu için de değerlidir, "gözde varlık"tır. Yine "Âdem kıssası"ndan öğreniyoruz ki, bilgi ile donatılan Hz. Âdem ve eşi ne "su ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz" şeklinde ilâhî bir buyruk verilmiştir. Hayatının gerisinde büyük bir tecrübe birikimi olmayan ilk peygamber Hz. Âdem, sözkonusu buyruğun gereğini yerine getirmede başarılı olamaz. Ama daha sonra kendisine verilen düşünme ve bilme gücü sayesinde, yaptığını değerlendirir, pişman olur ve bağışlanma diler. En büyük kerem sahibi olan Yüce Allah da onun bu yakarmasına mukabelede bulunur ve bağışlar.

Burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri, Hz.

Âdem'in böyle bir buyruğa muhatap olmasıdır. Bir buyruğu yerine getirme veya getirmeme hürriyetine sahip olmayan bir varlık, herhangi bir yükümlülükle karşı karşıya bırakılmaz. Yüce Allah emre uymamanın ahlâkî sorumluluğunu Hz. Âdem'e hatırlatmış ama onu buyruğa uyma konusunda zorlamamıştır. Eğer Allah, Hz. Âdem'i hür bir varlık olarak yaratmamış olsaydı, onu ne bir emre muhatap kılar, ne de sorumlu tutardı. Dikkat edilecek olursa, ilâhî emir, Hz. Âdem'e bilginin verilmesinden sonra gelmektedir. Çünkü bir insanın sorumlu tutulabilmesi için onun bir şeyi bilerek ve isteyerek seçmesi gerekir. Kur'an-ı Kerim, Hz. Âdem'in hatâsını manevî ve ahlâkî bir hastalık olarak bir "aslı günah" olarak değil, irâde hürriyetinin ve buna bağlı sorumluluk duygusunun bir işareti olarak zikreder.

Hepimiz biliyoruz ki, her değerli şeyin bir bedeli vardır. Akla, bilgiye ve irâde hürriyetine sahip olmanın bedeli ise, insan hayatının bir varoluş gerilimi içinde geçmesidir. Hz. Âdem, yaptığı hatâ üzerinde düşünebilen, pişmanlık duyan, bir başka varlığa dayanma gereğini hissedilen bir begerî tecrübeden geçerken bu gerilimi de en şiddetli yaşayan ilk varlık olmaktadır. O günden bugüne su ve toprak karışımı bir varlık hâlimden "üflenen ilâhî ruh" istikametine uzanma süreci içinde geçen insan hayatında, benliği sarsan ve dağıtan güçlerle onu mükemmelliğe ve birliğe kavuşturan güçler mücadele edegelmiş, sözünü ettiğimiz gerilim varlığını sürdürmüştür. Sevgili Peygamberimizin bu mücadeleyi "savaştan daha büyük bir cihâd" olarak vasıflandırması, son derece anlamlıdır. Yüce Kitabımızın

KUR'AN VE İNANMIŞ İNSANIN BAZI ÖZELLİKLERİ

"hayatı ve ölümü bir imtihan" olarak nitelendirmesinin (Mülk, 3) hikmeti de, hayatın bu çetin yanına işaret etmiş olması ile ilgili olsa gerektir.

Bilindiği gibi, insan hayatının başlangıç safhalarında bedeni arzuların belirlediği yönelişler ağır basar. Bazı insanlar, bu safhayı bir türlü geride bırakamaz ve kötülük işleme-ye son derece yatkın olurlar. Kur'an-ı Kerim, bu varlık mertebesini "kötülüğü emr eden nefis", (nefs ul-emmâre bi-s-sû') (Yûsuf, 53) olarak vasıflandırır. İnsan, bu dereceden Allah'ın yardımı ve kendi iradesini kullanmak suretiyle kurtulur. Kendilerini böyle bir kurtuluşa ermekten mahrum bırakanlar, hayatın ve ölümün bir sınama olduğunu unutup hayatı biyolojik ihtiyaçların tatmininden ibaret sayanlardır. Böyle insanların hayatlarında fazlaca bir varoluş geriliminin olduğu söylenemez. Burada, hayat içgüdü seviyesine indirilmek, dolayısıyla bayağılaştırılmak suretiyle gerilim asgariye indirilmiştir. Biliyoruz ki, insanî varlığın altında yeralan varlık derecelerinde, meselâ bitki ve hayvan hayatında da, insanda olduğu mânâda bir varoluş gerilimi sözkonusu değildir. Orada ne yükümlülük, ne sorumluluk, ne pişmanlık, ne de endişe vardır. Fakat varlık düzenindeki mevki hiç de içgüdü seviyesinden ibaret olmayan insan, kendi eliyle kendisini böyle bir seviyeye indirirse, sonuç kötü olur. Kendileri için böyle bir sonucun hazırlanmasında ısrar üzerine ısrar edenleri Yüce Allah'ın, "Onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da aşağıdırlar" şeklinde takdim etmesinin sebep ve hikmeti budur.

Allah'ın insandan beklediği, kendisine verilmiş olan akıl ve irade

güçlerini kullanarak duyguları, düşünceleri, yapıp ettikleri üzerinde düşünmek, nefis muhasebesi yapmak ve insana yaraysır bir hayat seviyesine ulaşmaktır. Nefis muhasebesinde, öz eleştiride bulunmaya koyulmak, kötülüğe çağıran nefsin tuzaklarını görmek demektir. Bunu gören insan, artık kötülüğü huzur için de işleyemez, yaptıklarından dolayı kendi kendisini kınar, ayıplar. İşte Kur'an-ı Kerimin "nefs ul-levvâme" (Kiyame, 2), yani "pişmanlık duyan ve kınayan nefis" şeklinde vasıflandırdığı varlık derecesine ulaşmak böylece mümkün olur. Denebilir ki, endişe, huzursuzluk, gerilim vs. diye adlandırdığımız psikolojik hâlin en şiddetli derecesi, bu varlık mertebesinde yaşanır. Bu durumda bulunan insan, kötülüğü işlerken de ondan uzak dururken de belli bir huzursuzluk hisseder. Fakat zamanla kötülükten uzaklaşma arzusu daha ağır basmaya ve huzursuzluktan kurtulmak için iyilik istikametinde ilerleme gücünü kendisinde bulmaya başlar. İşte bu manevî ilerlemenin sonunda nefsin huzura ermesi mutmain olması mümkün olur ki, Kur'an bu dereceyi "nefs ul-mutmainne" (Fecr. 27) olarak adlandırır. Buraya eren insan, içindeki kötü itici güçlerin çokluğundan kurtulur ve birlik arzeden bir kişilik yapısına kavuşur. O'nun bizzat kendi hayatında, kendisiyle öteki insanlar arasındaki münasebetlerinde ve nihayet kendisiyle Yaraticısı arasında bir uyum vardır. Nitekim, "nefs-i mutmainne" sözünün geçtiği Kur'an metninde şöyle buyrulur:

"Ey huzur içinde olan can! O, senden sen de O'ndan hoşnud olarak Rabbinle dön. Ey can, iyi kulların

arasına gir. Cennetime gir.” (Fecr, 27-30)

Bu yüce hitâba mazhar olan insan, varlık sırrının kapısını aralamış ve tevhidin suûruna ermiş sayılır. Artık onun hayatında ikilik yok birlik vardır, nefret yok sevgi vardır. zulüm yok adâlet vardır. Varoluş gerilimi tamamen kalkmış ve levhîdin suûruna ermiş sadece mükemmelliğe doğru yürümez ki. Mükemmellik içinde de yürür. Hiç insan ‘ben artık manevî yücelişin sonuna geldim, bu kadar bana yeter’ diyebilir mi.

Fakat bu mertebeye ulaşan insanın hayatında nefis-i levvâme derecesinde olduğu anlamda bir endişe ve huzursuzluk bulunmaz. Varlık geriliminin aşağı noktasında da yani nefis-i emmare derecesinde de, mutmainne derecesinde de gerilim iyiden iyiye azalır. Bu azalma, ilkinde insanı insan yapan sıfatların bir yana itilmesiyle, ikincisinde onların kâmil ölçüde gerçekleşmesiyle olur. Bunlardan ilki, insan hayatının karanlık tablosu, ikincisi ise aydınlık tablosudur. Kur’an-ı Kerim, zaman zaman bu her iki tabloyu birlikte sunar. Her ikisinin de aynı varlığa ait olduğu unutulmasın diye. Meselâ Tîn Suresinde şöyle buyrulur:

“Biz insanı en güzel biçimde yarattık.

Sonra onu aşağıların aşağısı kıldık.

Yalnız inanıp yararlı işle işleyenler bunun dışındadır.

Onlar için kesintisiz ecir vardır.” Meşhur “emânet” âyetinde de şöyle buyrulur: (Ahzab, 72)

“Biz emâneti göklere, yere ve dağlara sunduk. Onu yüklenmekten kaçındılar. On (un sorumluluğu)ndan korktular. Onu insan yükledi. (Bununla beraber onun hakkını tam olarak veremedi), çünkü o, çok zalim ve câhildir.”

Yine, insanın kendi kendini aldatması, nankörlüğü, huysuzluğu şöyle dile getirilir:

“Biz insana katmızda bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinir. (Fakat) kendi elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir şey gelince, gerçekten nankör olur.” (Şura, 48)

“Başına bir fenalık gelince feriyad eder. Bir iyiliğe uğrayınca da herkesi ondan meneder.” (Maaric, 48)

“İnsan iyilik istemekten usanmaz da kendisine bir kötülük gelince meyyus olur. Başına gelen sıkıntıdan sonra kendisine tarafımızdan bir rahmet tattırsak, ‘bu benim hakkımdır’ der.” (Fussilet, 49)

Görülüyor ki, bütün bu ilâhi sözlerde insanın hoşça giden ve gitmeyen yanları birlikte ele alınmakta, özellikle onun eksik ve zayıf hususiyetleri gözler önüne serilmektedir. Yüce Allah, bunları insana açıklarken sadece tesbit ve tayin işiyle yetinmez, onlardan kurtulmanın yollarını da gösterir. Söz gelişi bir yandan, “nefisler kiskançlığa meyyâldir” (Nisa, 128) şeklinde buyururken, öte yandan “nefsini temahkârlıktan koruyanların kurtuluşa ereceklerini” haber verir. (Haşr, 9)

Kur’an-ı Kerim, Yüce Allah’ın insana vermiş olduğu akıl ve irade gücünün insana yarar sağlayan her iyi alanda kullanılması üzerinde ısrar

KUR'ÂN VE İNANMIŞ İNSANIN BAZI ÖZELLİKLERİ

eder. Çünkü önemli olan bu güçlere sahip olmak değil, onları yerli yerinde kullanmaktır. Akıl ve iradenin kullanılacağı alanların başında inanç alanı gelir. Kur'an'ın insanı, her şeyden önce, mü'min olacaktır. O, kendi iç dünyasını dikkatlice yoklayacak, çevresinde olup bitenleri akıllıca değerlendirecek, tarihten dersler alacak ve Mutlak yaratıcının varlığını kabul edecektir. Yüce Allah, zaten gözde varlığını hiçbir zaman yalnız bırakmamış, onu vahiyle daima besemiş, eğitmiştir.

Yüce Kitabımıza göre, insan inanma ihtiyacı içinde olan bir varlıktır. Böyle bir ihtiyacın tatmin edilmesi, insanın varlık şartlarının başında gelir. Bu ihtiyaç, insanın kendi sonluluğunu, sınırlılığını, dolayısıyla bağımlılığını idrak etmesinden ve bu özelliklere sahip olmayan bir Varlık'a bağlanma arzu ve düşüncesinden doğmaktadır. Fâtır Suresinin 15. âyetinde şöyle buyrulur:

"Ey insanlar, siz Allah'a muhtaçsınız; Allah ise: işte O, hiçbir şeye muhtaç olmayan ve hamde lâyık olanıdır."

İman, birbiriyle ilgili iki anlama gelir: Bir anlamda iman, Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik etmektir. Öteki anlamda ise, varlık ve birliği tasdik edilen bu Yüce Varlık'a güvenmek, dayanmaktır; O'na teslim olmaktır. İşte böyle bir bağlanışın şuurunda olan kişiye müslüman diyoruz. Kur'an-ı Kerim'in Hz. İbrahim'i "müslüman" olarak vasıflandırması bu anlamda bir bağlanıştan dolayıdır.

İnsanın tabiatı ve değeri konusunda yanlış fikir ve yoruma sahip olan bazı kimseler, zaman zaman bu

bağlanma ve teslim olmayı yanlış anlamaktadırlar. Hatta onu, insan onuruna yakıştıramayan bazı sözde "hümanist" akımlara bile rastlamaktayız. Oysa gerçek, hiç de onların sandıkları gibi değildir. Aşgıncımızı, susuzluğumuzu, bilgi eksikliğimizi gidermek nasıl tabii işe, inanma ihtiyacımızı karşılamamız da, bir başka açıdan, öylece tabiidir. Kur'an'ın insanı, bir yanılma içine düştüğü, korktuğu veya dıştan zorlandığı için değil, her bakımdan akla yatkın ciddi sebepler bulduğu ve irade gücünü kullandığı için mü'min olmaktadır. İnanmak, tam anlamıyla akli ve iradi olan bir faaliyet içinde bulunmak demektir. "Dinde ikrah —yani istemeye istemeye inanmak— yoktur", "dileyen inanır, dileyen inanmaz" meâlindeki ilâhî sözler, bu gerçeği dile getirir. İmanın insan hayatındaki mânâ ve değerini görmek için, başta Hz. Muhammed (A.S.) in olmak üzere yüzlerce sahâbenin Mevlâna'nın veya Yûnus Emre'nin hayatlarını tetkik etmeyip de, birtakım ruhi bunalmalar içinde bulunan inançsızları dikkate almak, dürbünü tersinden kullanmaya benzer.

Kur'an'a göre imam değil, inançsızlık her türlü marazî davranışın kaynağı olmaktadır. Çünkü inançsızlık, her şeyden önce, insanın topyekün varlıklar düzenindeki yerini kaybetmesinin en dikkat çekici başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Haşr Suresi'nin 19. âyetinde şöyle buyrulur:

"Allah'ı unutup, Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir."

Şimdi bu "kendini unutma" olayı, farklı insanlarda farklı şekillerde te-

zahür eder. Bazılarını sahte bir güvenlik duygusuna kaptırır. Bunlar kendilerinin kendilerine yeterli olduğu vehmine düşer ve âlemin kendileri için yaratılmış olduğunu zannederler. Yine onlardan bir kısmı, Kur'an'ın deyimiyle, "kendi hevâ ve heveslerini 'Rab' yerine koyar" (Furkan, 43), yahut Firavun gibi, "ben sizlerin rabbiniz değil miyim? diyecek hâle gelirler. İnaç ve ibadeti insan onuruna yakıştıramayanları bu gruba sokmak mümkündür.

İnsanın Allah'ı (dolayısıyla kendi kendini) unutmaması, bazı kimselerde biraz önce söylediklerimize zıt olan bir hayat anlayışına sebep olur. Allah'a inanmayı, O'na ibadet edip O'ndan yardım beklemeyi unutanlar, kendi yetersizliklerini anladıkları için inanma ihtiyacını karşılamamanın tabii olmayan yollarını arar, çok kere ya kendi elleriyle yonttuklarına, ya bir fâniye, veya bir ideolojiye taparcasına bağlanırlar. Maddî yönden gelişmiş olan birçok ülkelerde gerçek hedefine yönelmemiş olan inanma ihtiyacının nasıl kötüye kullanıldığını duymakta ve görmekteyiz.

İnançsızlık, bazan, daha da şumüllü ve tehlikeli, hayat anlayışlarına kapı açabilmektedir. Âlemde işgal ettiği önemli mevki unutan birçok insan, kendi hayatlarını bir bitki veya hayvanın hayatından farklı görmemekte ve derin bir kötümserlik duygusuna kapılmaktadırlar. Kur'an, bu durumu, o günün inançsız bazı Arapların ağzından şöylece dile getirir:

"Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler." (Câsiye, 24)

Ne yazık ki, bu kötümser bakış tarzı, günümüzde bile oldukça yay-

gın görünmektedir. Hızla yayılan inaç eksikliği, başka bazı sebeplerle elele verince, insanı evvelâ kendisine, sonra âile ve yakın çevresine, daha sonra da için de yaşadığı nizamın tamamına yabancılaştırmıştır. İnançın ve ahlâkın oluşturduğu nirengi noktasından uzak, hatta zaman zaman ona karşı olarak gelişme gösteren hayatın maddî faktörleri, söz konusu yabancılaşmayı azaltmak şöyle dursun, tam tersine artırmıştır. Kur'an'ın "kendini unutma" diye adlandırdığı beşerî hâdise, sayısı her gün artan birçok kişide evvelâ ferdiyet şuurunu sarsmış, "ben neyim, kimin, niçin varım?" gibi soruların cevapsız kalmasına yol açmıştır. Bu durum, bugün "gelişmiş" diye adlandırılan birçok ülkede "kimlik bunalımı" denen marazî ruh hâline sebep olmuştur. Tanınmış bazı bilim adamlarının bu konuyla ilgili görüşlerine burada temas etmek istiyorum:

Psikoloji ve ruh hekimliği ile meşgul olanların yakından tanıdığı bilginlerden Rollo May'e göre, günümüzde ruhi bunalıma düşmüş insanların en büyük problemi, kendilerini bir boşluk ve gâyesizlik içinde hissetmeleridir. Leslie Faber, günümüz insanının "irade dağınıklığından", Wilhelm Reich "makina gibi yaşamak"tan, Eric Erikson "insan topluluklarının sürüleşmesi"nden ve "kalabalıklar içinde yalnız kalmaktan" söz etmekte ve bilim adamlarını çare aramaya çağurmaktadırlar. (Bkz. Pérez-Escobar, *Atheism and Liberation*, 1974, s. 44 vd.)

Batı kültür ortamında bütün şiddetini gösteren bu bunalım hâlinin ülkemizde aynı ölçüde hissedilmediği bir gerçektir. Fakat hemen ilâve edelim ki, özellikle büyük şehirlerimizde

KUR'AN VE İNANMIŞ İNSANIN BAZI ÖZELLİKLERİ

aynı yönde bir gidişin yer aldığına dair ciddi işaretler bulunmaktadır. Kendilerini bir boşluk ve gâyesizlik içinde bulanlar arasında sarhoşluk verici ve uyuşturucu maddelerin kullanımındaki —resmî ağızlardan— duyulan, hızlı artış haberlerini duymazlıktan gelemeyiz. Kaldı ki, bizim de kendimize göre başka problemlerimiz vardır ve bunlar da ferdi ve ictimâî seviyede hissedilen "hüviyet bunalımı" ile çok yakından münasebet hâlinindedir. İnanç, ahlâk ve kültür açısından düzenli bir eğitimden mahrum kalmış birçok genç insanımız, sosyo-ekonomik bazı faktörlerin de araya girmesi neticesinde, önce kendi öz varlıklarına, sonra âile ve yakın çevrelerine, daha sonra da topyekün nizama yabancılaşmış, böylece başka gâyelerin zerik edilmesine hazır hâle gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'e göre, ilim hikmet, irade, kudret, rahman ve râhim sıfatlarına sahip bir Yaratacıya inanmak, âlemi böyle bir Varlık'ın halkettiğini kabullenmek, insanın kendisine inanması ve güvenmesinin, hayata mânâ ve değer vermesinin tükenmek bilmez kaynağı olmaktadır. Mü'min olmak, ferdi ve kozmolojik seviyede yepyeni bir bakış tarzına sahip olmak demektir. "İnsanoğlu kendisinin başı boş bırakılacağını mi sanır?" (Kıyâme, 36) mealindeki âyet-i kerime üzerinde düşünmesini bilen bir mü'minin kendi hayatına bir anlam verememesi gibi bir problemin asla doğmaması gerekir. "Sıradan" dediğimiz insanlar, mü'minin gözünde, ilâhî hikmet ve kudretin en güzel eserleri mevkiine yükselirler. Çevremizde gördüğümüz ve yine çok kere "sıradan" dediğimiz tabii ve beşerî olaylar, onun gözünde birer ilâhî "âyet" ve "işaret" statüsünü ka-

zanırlar. Yüce Kitabımızda şöyle buyrulur :

"Göğü, yeri ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. (Bunun boşuna yaratıldığı kanaatli) inananların zannıdır." (Sad, 27)

Bu âyetten öğreniyoruz ki, inançsızın en belirgin özelliği, çevresinde gördüğü her şeyi boş ve mânâsız adanmasıdır. Kur'an'ın bu bakış tarzını "zan" adlandırması, onun her türlü ilmi ve metafizik bir temelden mahrum olmasından dolayıdır. Öte yandan, Kur'an, mü'minin bakış tarzını da şöyle dile getirir:

"Onlar göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: 'Rabbimiz sen bunu boşuna yaratmadın', derler." (Âl-i İmirân, 191)

Acaba mü'min, gök ve yerin arasında gördüklerine nasıl bir anlam vermekteki; "Rabbim, Sen bunları boşuna yaratmadın" demektedir. Kur'an-ı Kerim'i dikkatlice tetkik ettiğimiz zaman bu sorunun cevabının pek zor olmadığını anlarız. Şöyle ki, Yüce Kitabımız, mü'minden, öncelikle, âlemle kendisi arasında bilgi seviyesinde sağlam bir münasebet kurmasını istemektedir. Kur'an'a göre âlemde olup biten herşey gerçektir ve bir düzen içinde akıp gitmektedir. Bunun için de insan, şeyler ve olaylar üzerinde düşünmeli inceleme ve araştırmaya koyulmalıdır. Allah, Hz. Peygamber'den "Rabbim ilmimi artır" şeklinde dua etmesini emreder. Yine, Yüce Rabbimiz, "Allah, sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir." (Mücadele, 11) buyurur. Başka bir âyette ise, "Biz bu misalleri insanlara anlatıyoruz, fakat onları, bilgi sahibi olanlardan başkası düşünüp anlayamaz."

(Akebût, 43) diye buyrulur. Görülüyor ki, Kur'an, guurlu bir inanma ile ilim arasında kopmaz bir bağ kurmuştur. O halde, mü'minin bakış tarzının en bâriz özelliklerinden biri ve belki de başta geleni, ilim zihniyetine her yönüyle yer vermesidir. Buna göre, mü'min olmakla âlemi anlamsız saymak fikri asla bir arada bulunmaz.

İkinci olarak; mü'min, çevresinde gördükleri üzerinde düşünürken cılarda aynı zamanda bir güzellik bulmaktadır. Tasavvuf literatürümüzde çok sık geçen bir deyimle, "âlem, sadece Yüce Yaraticının Celâl sıfatının değil, aynı zamanda Cemâl sıfatının eseridir. Mü'min, düzenin ve âhengin bulunduğu her yerde bir de güzelliğin olduğunu fark eder. Kur'an-ı Kerim, yıldızlarla donatılmış semânın güzelliğinden tekrar tekrar bahis buyrulur ve dikkatlerimizin o güzelliğe çevrilmesini ister (Saffat, 38; Fussilet, 14; Hicr, 15; Kaf, 50 vs.). Mü'minin kalbinin imanla (Hucurat, 49) amelinin ise ibadetle süslendiğini hatırlatır (En'âm, 6.). Hayvanlar ve bitkiler dünyasındaki güzelliklere dikkatimizi çeker. (Nahl, 16; Kehf, 18) Bu âyetler üzerinde düşünen bazı müslüman bilgin ve sâfîler, âlemde görülen nizam ve gâye kadar orada mevcut güzelliğin de insanı inanca götüren bir yol olduğunu ifade etmişlerdir. Bu, şu demektir: Mü'min, sadece bilgi yoluyla değil, estetik duygu yoluyla da, yani sanat aracılığı ile de kendisinin ve âlemin hayatına bir anlam verebilmektedir.

Üçüncü olarak; mü'min, âleminde gördüğü nizam ve gâyeden orada şahit olduğu ilâhî güzellikten hareket ederek inancını daha bir pekiştirme imkânı bulur. Kur'an-ı Kerim, bu durumu "kalbin mutmain olması"

şeklinde adlandırır. (Bakara, 260) Başka bir ifadeyle, bilgi ve san'at seviyesinde gerçekleşen bakış tarzı, inancı bir bakıma "doğrular", taklid hâlindeki iman "tahkik" derecesine yükselir; böylece mü'min olmak daha anlamlı bir derinlik kazanır.

Dördüncü olarak; mü'min, bilgi, san'at ve inanç sayesinde aldığı önemli mesafeye bağlı olarak Allah'ın vermiş olduğu nimetleri takdir etmesini ve bütün bunlar için Yaratıcı'ya şükür etmesini bilir. Takdir ve şükür duygusu ise, ahlâkî hayatın başta gelen özelliğidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "Allah, şükredesiniz diye âyetlerini böylece beyan etmektedir." (Maide, 79) Şükür sayesinde nimeti veren ile nimete kavuşturan arasında mahiyeti itibarıyla ahlâkî olan güçlü bir bağ kurulmakta ve mü'min, bu yolla, kendi hayatına ahlâkî bir mânâ vermektedir.

Bütün bu söylediklerimizi özetleyecek olursak; mü'minin bakış tarzını şu şekilde tarif edebiliriz:

Mü'min, topyekûn hayata bilgi, san'at, inanç ve ahlâk seviyesinde anlam verebilen kişidir. Onun hayatında din ile bilim, bilim ile ahlâk ve ahlâk ile sanat asla birbirinden kopmaz ve karşı karşıya gelmez. İşte onun hayatının canlı bir bütünlük oluşturmasının sebebi budur.

Böyle bir bütünlükten mahrum olma, psikolojik ve sosyolojik alanda çeşitli aksaklıkların doğmasına yol açar. Meselâ, ortaya koyduğu başarılarının insanlığı hangi yönden ve nasıl etkileyeceği üzerinde düşünmeyi gerekli görmeyen bir bilim adamı, yarar yerine zarar getirebilir. Hayatın inanç ve ahlâk boyutlarını hiçe saymayı marifet sayan bir sanatkâr,

KUR'AN VE İNANMIŞ İNSANIN BAZI ÖZELLİKLERİ

kendisini ve sanatıyla ilgilenen başka insanları duygu ve düşünce karışıklığına sürükleyebilir.

Yine, bilim ve sanatla beslenmeyen bir inanç dünyasına sahip insanlar, bazan hayatı bir takım kuralların lafzına sıkı sıkıya bağlanmaktan ibaret saymak gibi dar ve katı bir tutum içine düşebilirler.

Eğer bir toplum, özelliklerini sayıya geldiğimiz bu tek boyutlu insanlarla yönlendirilirse, çarpık bir kültür vasatı doğar ve toplum düzeni altüst olur. Bunun sonucu olarak da zihinlerde bulanıklık, gönüllerde sevgisizlik, irâdede zayıflık kaçınılmaz olur. Hakikat ile hayal, doğru ile yanlış, güzel ile çirkin birbirine karışır. Kur'an, bu durumu "fesâd" terimi ile adlandırır; ona geniş anlamıyla

la "anarşi" demek de mümkündür. Konuya bu açıdan baktığımızda, fesad ile iman, dolayısıyla "müfsid" ile "mü'min" zıt kutuplarda yer alırlar. Kur'an'da mü'min, birliği beraberliği ve düzeni; müfsid ise, ayrılığı, dağınıklığı, düzensizliği temsil eder. Birincisi maddî ve manevî sağlığa, ikincisi hastalığa işaret eder. Biri eğriyi düzeltmeğe, öteki eğriyi doğru göstermeye çalışır. Müfsid, Bakara Suresi'nin 11. âyetinde şöyle tasvir edilir:

"Onlara 'yeryüzünde bozgunculuk yapmayın' dediği zaman, 'biz sadece düzeldenleriz' derler." Oysa mü'minin değişmez tarifi Asr Suresinde şu şekilde yapılmaktadır:

"İnanır, iyi işler yapar, hakkı ve sabrı tavsiye eder."

